

Capítulo VIII: **Otras clases de cooperativas**

A.- Cooperativas do mar

1.- Panorámica xeral

1.1.- A presenza do cooperativismo no mar

Aínda que o cooperativismo como idea atópase presente no sector pesqueiro desde os anos dez do século XX, a súa presenza como entidades consolidadas e con permanencia é escasa o longo de todo o século. A pesar de formar parte do ideario dos pósitos de pescadores, daquela en constitución, e dos seus promotores desde a administración, tal e como manifestaban os seus estatutos “O pósito de pescadores é unha sociedade cooperativa que tenciona a completa redención dos mariñeiros” (Santos Castroviejo, I., 2000,. Páx 239) e da aberta defensa que algún dos seus promotores realizaron delas “...pero todo esto desaparecería si tuvieran cooperativas tan buenas y útiles como las que tienen las Trade Unions inglesas y las hermosas sociedades obreras belgas” (Rodríguez Santamaría, B., 1921, Páx 621) non se consolidou un movemento cooperativo na pesca.

Non obstante a partir do ano 45 ata hoxe hai rexistrada a creación de numerosas cooperativas, de breve vida activa e que segundo os datos do mapa de cooperativas de Galicia acada a cifra de 230, tendo o seu máximo nos anos 89-90 coa creación de 50 cooperativas. Das 20 que figuran no mapa como activas, só se puido confirmar que mantiñan unha actividade económica significativa en setembro de 2003 o 60%.

Tendo en conta a importancia económica da actividade pesqueira en Galicia e as súas características socioeconómicas, a presenza do cooperativismo no sector é reducido en número, aínda que a súa presenza é de destacar tanto pola actividade económica como pola representación institucional das cooperativas existentes.

1.2.- Situación actual

O cooperativismo do mar distribúese desigualmente polo litoral, con 11 cooperativas que teñen o seu domicilio na provincia de Pontevedra e 9 na da Coruña; non existe ningunha en Lugo.

Por zonas, a ría de Arousa con once¹ cooperativas, agrupa a práctica totalidade das da Coruña, onde os concellos de Ribeira, con catro, e Boiro e O Grove contan con tres cada un deles. En Pontevedra a ría de Vigo, con catro, agrupa o maior número delas onde tamén destaca o concello de Moaña con tres.

As cooperativas do mar son de curta vida xa que todas elas foron creadas con posterioridade ao ano 1961, sendo a maioría delas creadas despois do ano 1983. A vida media é de 18 anos e 7 meses² e son lixeiramente máis antigas as de Pontevedra cás da Coruña (19,4 fronte 16 anos).

Dada a definición que a lei fai das Cooperativas do mar, estas poden ter un amplo espectro de composición e actividades, que fai que na práctica presenten perfís moi diferenciados. Na actualidade no caso das doce contactadas con actividade significativa podemos definir tres perfís: Cooperativas de armadores de buques de pesca, Cooperativas de bateiros e outras Cooperativas.

As cooperativas de armadores agrupan a armadores de buques de pesca e a súa actividade principal céntrase na prestación de subministracións e servizos aos socios que nunha maioría son empresas armadoras.

As cooperativas de bateiros agrupan a produtores mexilloeiros e a súa actividade principal céntrase na comercialización da produción dos seus asociados, ben poñéndoa directamente no mercado ou actuando como comercializadores para as depuradoras ou a industria da conserva.

O outro grupo de cooperativas inclúe o resto coa súa actividade dirixida principalmente á produción ben sexa no marisqueo ou na explotación de bateas de ostra.

2.- Actividades económicas en relación co contorno

2.1.- A importancia da actividade económica das cooperativas do mar

A reducida presenza numérica das cooperativas no mar vese compensada por unha forte participación na actividade económica. Aínda con presenza limitada a tres áreas de actividade, as cooperativa do mar son referentes tanto na pesca extractiva onde a presenza das cooperativas de armadores (sobre todo da

1 Inclúese aquí como da ría de Arousa, a Cooperativa de Ostricultores A Lanzada, que se ben ten o seu domicilio no concello de Sanxenxo, realiza a súa actividade na ría de Arousa.

2 Datos obtidos ben de consultas nas web, ou ben achegados polas cooperativas, mediante consulta telefónica ou envío de memorias.

Cooperativa de Armadores de Vigo) é moi intensa, como no sector mexilloeiro onde as cooperativas de comercialización teñen unha importante tradición e estabilidade desde os anos oitenta.

Cun total de 1298 socios entre persoas físicas e xurídicas, agrupan 378 buques de pesca, 561 bateas e 154 barcos da batea. A facturación conxunta ascendeu a 60,545 millóns de euros no ano 2002.³

En Galicia, as cooperativas do mar desenvolven a súa actividade na produción marisqueira e de ostras, na produción e comercialización de mexillón, e na prestación de servizos á flota de litoral e altura.

Na primeira área a facturación das cooperativas acada arredor dos 750.000 euros/anuais⁴ nun subsector onde o importe global da produción supera os 47 millóns de euros⁵, dando ocupación a 467 socios⁶ nunha actividade onde hai 5253 permisos de explotación a pé e 2.903 a flote.⁷

Máis relevancia económica teñen as cooperativas do sector mexilloeiro, que agrupan un total de 461 socios aos que pertencen 561 bateas⁸ sobre un total de 3.386⁹ en Galicia (16,81% do total de bateas) cunha facturación de 21,47 millóns¹⁰ de euros fronte a un valor da produción de mexillón de 98,03 millóns¹¹ o que significa unha participación de arredor do 22% da produción total.

As cooperativas de armadores presentan unha facturación conxunta de 38,352 millóns¹² de euros, e agrupan un total de 378 buques¹³ dedicados á pesca de litoral e altura, que representan arredor do 35,43% dos 1.067¹⁴ dedicados a estas modalidades en Galicia.

2.2.- As características das cooperativas existentes

As cooperativas de armadores agrupan a armadores de buques de pesca, maioritariamente dedicados á pesca de altura e grande altura. A súa presenza nos portos de Ribeira, Marín e Vigo é maioritaria entre os armadores desta flota. Os seus socios son indistintamente persoas físicas ou xurídicas aínda que son maioritarias estas últimas. O seu tamaño é medio aínda que no caso da Cooperativa de armadores de Vigo acada os 262 socios. A súa actividade principal céntrase na prestación de subministracións e servizos. Teñen grande importancia tanto polo seu volume de actividade como pola repre-

3 Cfr.: nota 2.

4 Cfr.: nota 2.

5 Consellería de Pesca e Asuntos Marítimos. Servizo de Información Pesqueira. www.sipgalicia.org

6 Cfr.: nota 2.

7 Consellería de Pesca e Asuntos Marítimos. Servizo de Marisqueo e Servizo de Pesca.

8 Cfr.: nota 2.

9 La contribución de la actividad mejillonera al desarrollo de Galicia. Consello Regulador do Mexillón de Galicia. 2001. páx. 29.

10 Cfr.: nota 2.

11 Cfr.: nota 6.

12 Cfr.: nota 2.

13 Cfr.: nota 2.

14 Informe O sector pesqueiro en Galicia. CES. 2001 páx. 19.

sentación sectorial que ostentan xa que agrupan a maioría da pesca de altura, e en torno a elas orgánizase este subsector pesqueiro polo que están presentes na maioría dos foros e institucións da pesca.

As cooperativas de bateiros agrupan a produtores mexilloeiros. O seu tamaño é pequeno e sitúanse arredor dos 24 socios, coa excepción de Amegrove que acada os 315¹⁵. Os seus socios son maioritariamente persoas físicas. É o grupo máis numeroso incluíndo ao 50% das cooperativas do mar de Galicia con actividade significativa. A súa actividade principal céntrase na comercialización da produción dos seus asociados e chegan nalgún caso á comercialización do produto depurado aos mercados centrais e cadeas de distribución.

O outro grupo de cooperativas conforma un grupo máis diverso coa súa actividade dirixida principalmente á produción ben sexa no marisqueo mediante produción e/ou comercialización conxunta do produto extraído, ou na explotación de bateas de ostra. Os socios son persoas físicas e o seu tamaño é pequeno agás o caso da Cooperativa Ría de Arousa que ten 408 socios¹⁶.

2.3.- As actividades das cooperativas do mar

As cooperativas do mar realizan actividades en moi diversos ámbitos desde a produción aos servizos predominando nelas uns ou outros en función da súa pertenza a un ou outro dos perfís descritos.

Nas cooperativas de armadores a actividade predominante é a subministración de bens ou a prestación de servizos administrativos ou funcionais. No primeiro apartado a subministración de efectos navais para o equipamento dos buques (caixas, gasóleo, redes e aparellos de pesca e outros útiles para os buques) e a subministración de carnadas e xeo para a conservación do peixe, son as actividades máis destacadas. No segundo apartado no que se refire aos servizos de carácter administrativo son de destacar as xestións administrativas e de empresa (laboral, seguridade social e contabilidade, declaracións tributarias, e outras), xestións e tramitación de axudas e outros diante da administración pesqueira, asesoría económica, fiscal e laboral, formación tanto para os socios como para os traballadores das empresas asociadas, seguros e outros servizos relacionados coa actividade pesqueira (etiquetas, venda das capturas,...). No que se refire aos servizos funcionais, os servizos frigoríficos e os de “venda” en lonxa son os principais.

Nas cooperativas de bateiros, a actividade predominante é a comercialización da produción das bateas dos seus socios. Neste caso a actividade pode limitarse á venda pola cooperativa a terceiros sexan empresas depuradoras ou industrias de transformación (cocedoiros ou conserveiras), ou levarse o produto ao mercado logo de depuración en instalacións propias ou non. Estase a comezar a comercialización de produtos cunha primeira elaboración.

¹⁵ Cfr.: nota 2.

¹⁶ Enquisa ás cooperativas realizada para a elaboración do Libro Branco do Cooperativismo.

No resto das cooperativas dirixidas á produción, as actividades son as propias de cada área aínda que ao seu nivel prestan servizos de tipo administrativo ou de xestión aos seus socios. A comercialización da produción é a común a todas elas aínda que algunha das cooperativas realiza actividades de produción de semente para a sementeira dos bancos.

3.- Os socios

Consonte ao exposto, os socios da cooperativas do mar son maioritariamente persoas físicas agás no caso das cooperativas de armadores, onde a presenza de persoas xurídicas é maioritaria. A media de socios por cooperativa é de 108; o seu número oscila entre os 7 e os 408.¹⁷

A presenza de mulleres é pequena, con maior presenza nas do sector mexilloeiro e o marisqueo onde a proporción sobe a cerca do 35%.

Os socios maioritariamente entraron na cooperativa por formaren parte dun grupo que quería mellorar a súa situación ou a través de familiares ou coñecidos xa socios da cooperativa, buscando mellorar a súa situación laboral (34,5%) ou mellores prezos de venda para os seus produtos (31,0%). O grao de satisfacción acadado en relación cos obxectivos que perseguía ao entrar na cooperativa é alto: a totalidade dos enquisados está satisfeito e un 17,2% moi satisfeito. As perspectivas de futuro para a súa cooperativa, son percibidas como boas ou moi boas polo 89,7% dos socios enquisados, así como a imaxe da cooperativa en relación cos seus competidores onde o 86,2% manifesta que é boa (34,5%) ou excelente (51,7%).

En xeral a participación e comunicación cos socios percíbese como boa polos cargos directivos e son escasas as baixas. Consonte á enquisa, os socios participan maioritariamente nas asembleas, só un 20,7% manifesta non asistir fronte a un 48,3% que asiste sempre. O 58,6% manifesta que participa na toma de decisións, dos que un 20,7% manifesta facelo sempre. Un 55,1% fai propostas de melloras, e fano con frecuencia un 20,6% dos enquisados.

As cooperativas do mar xogan un importante papel na integración económica e mesmo social dos armadores e dos pequenos produtores, que vai máis aló da que podía esperarse da actividade cooperativa. No caso dos armadores as cooperativas son a vía de defensa dos intereses pesqueiros e convértese en representantes sectoriais para determinados ámbitos de flota, o que permite unha presenza social relevante e unha capacidade de influencia importante.

No caso dos pequenos produtores a cooperativa é o elemento de integración dunha actividade as máis das veces artesanal no sistema económico, adquirindo dimensión e presenza tanto económica como empresarial e social. Esta presenza vese, en moitos casos, no apoio a actividades deportivas no mar, ben directamente ou a través doutras entidades.

¹⁷ Cfr.: nota 2.

Esta integración permite non só un aforro de custos na subministración de bens e servizos, e/ ou a mellora das condicións de venda, senón unha diminución de conflitos entres os asociados ao dispoñerse de sistemas máis equitativos de acceso ao mercado ou aos equipamentos necesarios, o que facilita a súa cohesión.

4.- Organización societaria

A maioría das cooperativas do mar naceron por iniciativa propia dun grupo de socios e deuse nalgún caso a transformación en cooperativa dunha asociación anterior.

Segundo os resultados da nosa enquisa, as cooperativas celebran unha media de 1,5 asembleas/ano, superior ao mínimo legal establecido, con asistencias que varían desde o 25 ao 75 por cento dos asociados. Algunhas destas asembleas teñen carácter informativo.

Nelas, o desenvolvemento conforme a unha orde do día previo permite a discusión dos puntos previstos e a presentación de rogos e preguntas, con participación dos socios. A información aos socios realízase a través anuncios no taboleiro e de asembleas informativas. Comeza a ter presenza a información a través dunha páxina web.

As relacións sociais dentro da cooperativa son boas e os socios participan na vida cooperativa non só nas asembleas, sen que se xeren conflitos importantes.

O Consello Reitor está formado por 11 membros de termo medio que se renovan, totalmente ou por partes, cada tres anos de media. A presenza da muller non é significativa agás nas de marisqueo nas que chega a un 40%, que aínda así está por baixo da súa presenza no sector. Os membros do Consello Reitor presentan un índice de reelección do 77% e presentan unha idade media de 43 anos. O nivel de formación é maioritariamente o graduado escolar.

O consello reúnese frecuentemente cun termo medio de 34 reunións anuais, cerca dunha vez por semana cunha grande implicación na marcha da entidade. Semellan representativos e de consenso en tanto que habitualmente nas asembleas os acordos aprobados nacen das propostas do consello reitor

Os presidentes, que no caso das cooperativas entrevistadas teñen estudos primarios, adoitan pertencer ao grupo de socios fundadores, teñen unha media de idade inferior aos corenta e cinco anos, a totalidade son homes, e son habitualmente reelixidos cun termo medio de anos no cargo superior aos dez.

Manteñen habitualmente, os libros de actas da Asemblea Xeral e do Consello Reitor, así como o libro rexistro de socios e o de actas do Comité de Recursos. Os cargos sociais están inscritos no rexistro e esta inscrición mantense ao día.

5.- Organización empresarial

As cooperativas do mar presentan unha boa estrutura empresarial, que acada maior complexidade naquelas pertencentes ao grupo de cooperativas de armadores, onde o seu nivel de prestación de servizos así o demanda.

A práctica totalidade conta cunha estrutura xerencial formada unicamente por un xerente nas máis pequenas que xestiona a marcha da cooperativa. Son maioritariamente homes, de idade inferior aos 40 anos, con estudos universitarios, e máis de dez anos no posto.

A distribución por áreas de responsabilidade é clara e corresponde á xerencia aquelas derivadas da xestión ordinaria, administración, compras, vendas e persoal. Comparte co presidente e o Consello Reitor a representación cooperativa, a relación cos socios e a planificación cooperativa.

As cooperativas de menor dimensión acoden a asesorías externas, para aquelas funcións que elas non poden afrontar, tanto de carácter xeral ou especializadas como é o caso do asesoramento xurídico.

Maioritariamente as políticas de calidade comezan a estar presentes de maneira incipiente, sen que existan implantados de forma xeneralizada sistemas de xestión da calidade.

As novas tecnoloxías da información e da comunicación teñen unha boa implantación e contan con equipos informáticos dotados de conexión a internet. Existen algunhas cooperativas con paxinas web propias ou aloxadas en portais compartidos. Non se utiliza internet para o comercio electrónico pero si como vía de información e consulta.

A prevención de riscos laborais está encargado a un servizo de prevención alleo á estrutura cooperativa. A maioría teñen realizada a avaliación de riscos e o correspondente plan de prevención.

O número de asalariados varía amplamente entre 1 e 51 asalariados en función do tamaño e servizos prestados; teñen unha media de 14 asalariados. As de maior número de asalariados son as cooperativas de armadores, onde superan os 20 asalariados.

A carteira de clientes é estábel e continua e as cooperativas prestan unha posición boa en relación os seus competidores.

A formación ten unha significativa presenza nas actividades das cooperativas do mar cara aos seus socios e asalariados, cunha participación de nivel medio, fundamentalmente en aspectos sectoriais, cooperativos e nas novas tecnoloxías. Os socios enquisados consideran que a formación existente na súa cooperativa é bastante nun 10,3%, mentres que para un 24,1% é pouca. Asisten con frecuencia á formación un 42,1%, mentres que un 31,6% asiste algunhas veces e un 21% pouco ou nunca asiste ás actividades de formación.

6.- Outros aspectos: A incidencia económica das cooperativas do mar e o seu papel institucional

É de destacar o papel que as cooperativas do mar que teñen como finalidade a comercialización dos produtos, xogan na mellora da xestión e da produtividade dos recursos, xa que permiten unha comercialización máis racional, ao ser unha ferramenta para regular a oferta, pois fan chegar ao mercado o produto de maneira ordenada e clasificada, co que se evitan as fluctuacións de prezos.

Este papel é especialmente relevante nas situación de crise cando se desatan conflitos entre produtores para vender primeiro, impulsando os prezos á baixa. Nesta situación as cooperativas polo maior vínculo dos socios teñen maior capacidade cás asociacións profesionais para canalizar a venda e minimizar a crise.

A posibilidade de integrar verticalmente a oferta dos produtos, camiño que algunha xa está iniciando, ofrece amplas posibilidades de futuro, para poder incorporar valor engadido e fidelizar os mercados.

Outro aspecto relevante das cooperativas do mar, como xa se mencionou, é o papel institucional que xogan de estruturación do sector pesqueiro e representatividade diante da administración. Este papel nace tanto da agrupación de intereses máis coherentes e homoxéneos que presentan as cooperativas fronte a outras entidades do sector como do seu maior dinamismo.

Na actualidade as cooperativas de armadores representan no sur de Galicia a case totalidade da flota de litoral e altura, e é o interlocutor básico da administración para os temas que afectan a este tipo de flotas.

B.- Cooperativas de explotación en común de terras

1.- Panorámica xeral

As cooperativas de explotación en común da terra en Galicia (en adiante CEC) que implican a asociación de titulares de dereitos de usos e aproveitamento de bens susceptibles de explotación agraria, usualmente terras, que poñen en común para constituir unha única unidade de explotación, confórmanse como unha fórmula primordial entre as medidas de reestruturación agraria para resolver as dificultades estruturais derivadas do minifundismo e da pequena dimensión das explotacións agrarias.

A agrupación cooperativa de terras de varias explotacións para a produción en común pode incorporar vantaxes económicas, pois a agrupación facilita o financiamento dos necesarios investimentos, moi custosas se se mantén a explotación individual; permite racionalizar o traballo e aumentar a súa produtividade; beneficiarse do aforro de custos que implica traballar con terras e gando agrupados, etc...; en definitiva, acadar as economías de escala da grande explotación, a que se equipara sen ter, pola contra, algún dos seus inconvenientes; e poden incorporar tamén vantaxes de orde social e cultural na medida en que o aforro de traballo que carrexan permite liberar deste a mulleres, vellos e nenos, ou na medida en que educa en prácticas democráticas, capacita para a aprendizaxe das novas técnicas e fomenta a cohesión social e a solidariedade, entre outras.

Mais a pesar da relevancia da figura para, en determinadas circunstancias, ser unha opción atinada para vehiculizar parte das reformas estruturais que necesita o noso agro o movemento ten, dende a perspectiva da agricultura galega no seu conxunto, pouco peso cuantitativo: só 23 cooperativas activas, cunha distribución territorial que non se corresponde co peso relativo das actividades agrarias en cada unha das provincias galegas. (CADRO 1).

CADRO 1: Cooperativas de explotación en común activas.

Provincias	Número de cooperativas
A Coruña	11
Lugo	5
Ourense	6
Pontevedra	1

Fonte: Elaboración propia

Na historia do movemento poden diferenciarse con claridade dúas etapas (CADRO 2). As CEC xorden en Galicia a partir da segunda metade dos anos sesenta, con máis intensidade nos primeiros setenta, á calor dos intentos de reestruturación agraria promovidos a raíz, fundamentalmente, dos “Planes de Desarrollo”. Dous programas específicos teñen incidencia decisiva. Son, en orde de importancia, a Ordenación Rural e Acción Concertada. Entre os organismos actuantes, alén dos encargados dos programas anteditos, destaca o SEA, a través das Axencias Comarcais en cuxo ámbito se crearon CEC, que na súa

maior parte foron promovidas e tuteladas especialmente polos seus Axentes. Como consecuencia, esta primeira etapa, en termos cuantitativos a máis importante, remata en Galicia ao tempo que decae a atención privilexiada dos organismos que as promoveron. A este dato non foi alleo a propia decadencia temporal dalgúns dos organismos ata entón relacionados con elas (Jordan, M., 1998). Unha segunda etapa, de menos intensidade, comeza nos anos recentes.

CADRO 2: Orixe das cooperativas de explotación común da terra.

Datas	CEC constituídas	CEC activas
Ata o 1977	73	10
1977-1986	5	2
1986-1997	4	-
1998-2003	14	11
Total	96	23

Fonte: Elaboración propia

No que atinxe ás súas actividades, unha gran maioría das activas céntrase na explotación en común de terras e gando leiteiro, subsidiariamente carne, se ben pódense contar experiencias illadas de explotación en común de gando ovino e caprino, de produción de hortalizas, e mesmo algunha que realiza en común algunha actividade na esfera da produción pero que mantén o uso individual da terra nas explotacións de base, e na que, xa que logo, a actividade principal dos agricultores, a explotación da terra, non está cooperativizada.

2.- Actividades económicas en relación co contorno

Como se ten adiantado, o movemento cooperativo de explotación comunitaria ten pouco peso cuantitativo. O dato contrasta coas potencialidades da figura, tanto máis en canto que nos últimos trinta anos tiveron lugar transformacións decisivas na nosa agricultura sen que as mesmas deran lugar a un grande número deste tipo de experiencias.

Mais dende o punto de vista cualitativo este tipo de cooperativas presenta notábeis particularidades, en tanto que expresan un determinado modelo de integración agraria:

- a) a dotación de factores converte as cooperativas comunitarias, de acordo cos baremos ao uso, en explotacións transformadas. Mesmo pode dicirse que en termos relativos, son das que están máis transformadas (as cooperativas incluídas na nosa mostra¹⁸ están dotadas de completas e especializadas maquinaria e instalacións— cortes, silos, e almacéns de capacidade; salas de moidura mecánica; tractores, motosegadoras,...; teñen só gando selecto que garante unha alta produtividade; e unha distribución de cultivos orientada en exclusiva a obtención de producións forraxeiras).

¹⁸ Estudos baseados nunha mostra máis numerosa, de 58 CEC, referendan a mesma conclusión (Jordan, M., 1998)

- b) en termos de dimensión son das meirandes de entre as explotacións galegas (as cooperativas entrevistadas superan as 100 Has e 200 UGM); ademais, o grao de parcelación é moi inferior ao termo medio (nas cooperativas entrevistadas a dimensión media da parcela e de máis de 5 Has.) o que, engadido a característica anterior, configura ao grupo de cooperativas comunitarias como un sector de punta dentro do conxunto de explotación agrarias galegas.
- c) ao tempo, a constitución das cooperativas de explotación comunitaria significa certas rupturas respecto da situación preexistente en tanto que significan o paso dun sistema de explotación familiar a outro no que a explotación se separa formalmente da casa; tamén hai rotura en tanto que implica unha nova forma de organización na utilización dos factores de produción que agora se usan colectivamente.
- d) en consonancia co antedito, o grao de integración no mercado, é moi alto, tanto pola importancia da produción comercializada respecto da total como pola contía dos inputs que proveñen de fóra da explotación fronte ao seu total de ingresos. En última instancia, a diferenza do que pode ocorrer noutras explotacións transformadas, todo o que se produce incardínase, no sistema de produción das cooperativas comunitarias, na estratexia única da produción para o mercado.

3.- Os socios

O conxunto de socios fundadores integrados nas cooperativas activas alcanza a cifra de 353, sen que a evolución posterior —a teor das respostas á nosa enquisa e dos resultados doutros estudos (Jordan, M.,1998)— de lugar a unha variabilidade significativamente importante ¹⁹.

Na distribución por tamaños destacan, unha vez máis, as diferencias derivadas da orixe: son meirandes as cooperativas máis antigas, creadas nos sesenta e setenta —a Lei entón vixente, requiría un mínimo de 15 socios (Art. 4-d do Regulamento de Sociedades Cooperativas de 13 de agosto de 1971)— mentres que a diminución dos mínimos legais posibilitou a creación de cooperativas máis pequenas nos anos recentes.

CADRO 3: Número de socios fundadores.

Número de socios fundadores	Nº de cooperativas
<5	6
>=5<=10	6
>10<=25	4
>25	6
Ns-nc	1

Nota: Ns-nc: cooperativas que non saben non contestan.

Fonte: Elaboración propia

¹⁹ Do citado estudo referido a 58 CEC depréndese unha diminución media do 14%. Ibid, pax. 474.

Na súa composición social a fórmula CEC adaptouse á variedade existente entre os propietarios de terras –non só labregos– dunha Galicia rural sometida a un proceso de desartellamento/recomposición sostido, o que dá lugar a que recollan no seu interior unha gran diversidade de situacións.

Distintas non só no tocante a situación e características persoais, senón tamén en canto a posición que teñen fronte a cooperativa tanto os socios como as casas a que pertencen. Nesa perspectiva, a lexislación actual concede unha moi ampla autonomía ás cooperativas para que na súa constitución conformen un pacto *ad hoc*, no que se definen as achegas de cada quen e o seu réxime; que determina o reparto de roles que se van xogar na cooperativa e, particularmente, asigna a carga de traballo da cooperativa

Nesa medida na súa composición social o movemento cooperativo comunitario en Galicia pode recoller e integrar unha gran variedade de situacións, unindo intereses tan diversos como os de socios absentistas e traballadores, xente de idade avanzada, ocupados noutros sectores, non residentes, arrendatarios, casas que deixan fóra partes máis ou menos importantes da súa explotación, casas divididas entre os herdeiros, casas que se integran en bloque, casas sen perspectivas de continuidade en canto tales etc..., en tanto que pode ser funcional, un medio en común, para a consecución de fins diferentes. A posibilidade de obter rendas ben polas terras achegadas, ben polo traballo realizado, facilita tal situación.

A fórmula CEC no social pode adaptarse de feito a unha Galicia rural sometida a un proceso de cambio, desartellamento mantido ou, se se prefire, modernización, coas súas consecuencias de desaparición de casas, abandono de terras, envellecemento da poboación ou simbiose. Pode adaptarse a un medio en que –polo mesmo– a situación persoal dos propietarios das terras dun lugar é moi diversa (ocupados noutros sectores, vellos, labregos, etc.). Sen dúbida a versatilidade da fórmula para acubillar tan amplo abano de circunstancias sociais, porque permite deseñar diferentes vías de integración para as diferentes situacións, explícase pola amplitude da súa definición e configuración legal.

Por outra banda, conseguir unha base territorial homoxénea e concentrada esixe integrar os diferentes propietarios de terras do lugar no que a CEC se instale. Asumir a diversidade é, por tanto, non só desexábel socialmente senón tamén, frecuentemente, imprescindible economicamente. Adicionalmente, a dimensión territorial media no campo galego é relativamente semellante para as diferentes explotacións ou, cando menos, non se dan diferencias tan importantes neste eido entre as eventuais explotacións que se van integrar, como para poder agardar que, a partir desa situación se xeren dificultades.

4.- Organización societaria

No tocante á democracia na xestión e no sistema de toma de decisión dáse un nivel de participación fomal elevado (nas cooperativas entrevistadas a frecuencia de celebración de asembleas é alta, a asistencia numerosa, e o seu desenvolvemento e fluído e sen problemas destacábeis; pola súa banda os seus consellos reitores son representativos, exercen un liderado activo e renóvanse con periodicidade).

Ao tempo, como ocorre nas cooperativas de traballo asociado de similares dimensións, nas CEC de pequeno tamaño, en que os socios traballadores representan a unha boa parte das casas integradas, son os propios traballadores quen deciden, cotián e continuamente, sobre todos os asuntos concernentes á súa marcha. Nestes casos tanto o Consello Reitor como a Asemblea Xeral, que adoita estar integrada basicamente polos socios traballadores, teñen un funcionamento de facto, con independencia das prescricións formais –funcionais en canto garantes de dereitos en cooperativas máis grandes– que se cumprimentan *a posteriori*.

Noutro grupo de cooperativas, o protagonismo dos socios é pequeno en relación coa xestión cotián, en tanto que o traballo nelas recae fundamentalmente en asalariados non socios dirixidos por un xerente, tamén habitualmente non socio. Nelas, a pesar do elevado nivel de participación formal, a delimitación de competencias unida ás especiais circunstancias de afastamento dos socios respecto dos asuntos ordinarios, prefigura o papel de Asembleas e Consellos Reitores como órganos de control e ratificación de decisións tomadas noutras instancias e, no seu caso, como decisores naquelas cuestións estratéxicas que a lexislación reserva como competencia deles.

Como é frecuente no movemento cooperativo, a existencia entre os socios, en moitos casos de líderes de opinión, imponse pola maior preparación ou dedicación, sen que necesariamente implique conflitos, a teor das respostas das propias cooperativas. Por outra banda a participación dos socios na xestión cotián, e, en xeral, na toma de decisións, cumpre un papel educativo e formativo, mesmo naqueles casos en que a participación é formal.

5.- Organización empresarial

O elemento constitutivo esencial das CEC e a achega de terras, cuxo réxime determina un primeiro aspecto organizativo central. Ao respecto a lei galega, Arts. 112-113, establece un marco mínimo que deixa aberta nas mans de cada cooperativa a posibilidade de regulación estatutaria das condicións da achega. Nese marco a práctica real das cooperativas implica a cesión dos dereitos de uso e aproveitamento das terras, conservando obviamente a propiedade e, en razón de garantir a viabilidade da empresa común, limitando algunhas facultades de dominio sobre as terras achegadas:

- a) estipulando un prazo mínimo de permanencia das terras na cooperativa, que non poderá ser superior a dez anos
- b) establecendo, por imperativo legal a posibilidade de permuta das terras cedidas por outras de igual valor ou ben unha opción de compra preferente en favor da cooperativa e no seu defecto, de calquera dos seus socios, en caso de baixa dun socio, ou de transmisión por parte daquel de todas ou parte das terras achegadas.
- c) concedendo facultades á cooperativa para acordar o réxime de obras e melloras nas terras achegadas necesario para o bo fin da explotación en común

A autonomía normativa das cooperativas reflíctese igualmente na posibilidade de regular, con poucos limites, os módulos de participación dos socios que achegan terras ou outros bens e dos socios que acheguen, tamén ou exclusivamente, traballo. En consecuencia fican abertas as solucións no tocante á percepción das rendas xeradas, que poden ser fixas ou variábeis para cada tipo de achega ou mesmo unha combinación de ámbas as dúas.

No tocante á organización do traballo nas CEC galegas, a concentración de terras e a transformación dos sistemas de explotación implica un aforro de traballo respecto do empregado nas explotacións individuais. Un aforro que diminúe a carga de traballo que a terra soporta, moi apreciable en relación coas cargas existentes, moi superiores, nas explotacións individuais (nas CEC entrevistadas a carga de traballo e de 0,13 tb/ HA.).

Sen dúbida o feito de que algunhas CEC agrupan a xente de idade avanzada, ou que, noutros casos, se constituía en contextos nos que previamente houbo abandono de explotacións, pola emigración ou por estaren os titulares ocupados noutras actividades explica esta situación.

Por outra banda na práctica real das CEC son salientábeis algunhas das súas peculiaridades en comparación coas condicións de traballo das explotacións familiares:

- a) O aforro de traballo que se produce como consecuencia da constitución da CEC permite, na opinión de moitos autores, que se libere do traballo a mulleres, vellos e nenos (se ben dos datos obtidos nas nosas entrevistas despréndese que un 50% dos socios teñen máis de 55 anos nas CEC e só o 29,6% dos traballadores son mulleres)²⁰.
- b) O tempo de descanso dos traballadores pode variar en relación co que tiñan nas explotacións familiares: os traballadores dunha cooperativa poden establecer quendas que permitan algún día de descanso á semana, e mesmo vacacións nalgunha época do ano; ademais a constitución da cooperativa pode facilitar tamén a introdución da mecanización, o que mellora as condicións do traballo. En particular nas actividades gandeiras é salientábel a liberación que pode supoñer a cooperativa respecto das esixencias da atención do gando na explotación familiar, que non coñece de festivos nin de excepcións.
- c) A CEC implica a afiliación dos traballadores á Seguridade Social como traballadores por conta allea, que fronte ao sistema de afiliación dos autónomos propio da explotación familiar presenta vantaxes no tocante á contía das cotizacións por conta dos traballadores, condicións das baixas e vacacións, etc...
- d) Por outra banda, como temos adiantado, o sistema de traballo nunha parte das CEC activas descansa en traballadores asalariados non socios.

²⁰ Tal liberación dependerá, por outra banda, da carga de traballo que se manteña nas actividades da casa.

No que atinxe á xestión poden diferenciarse dúas situacións:

Un pequeno grupo de cooperativas, entre as que se inclúe algunha das entrevistadas, teñen xerente que dirixe e controla os traballadores directos; trátase en todos os casos dunha persoa cualificada, técnico medio ou especialista agrario e, na maioría dos casos, non socio.

Tal situación non se dá na maioría das cooperativas, polo que nelas cobra especial transcendencia a cualificación dos socios traballadores: ao respecto os datos das entrevistas, e os que se poden obter de estudos previos, revelan certas carencias que se deben corrixir²¹, en tanto que a posibilidade de deficiencias de dirección e xestión, faise evidente. En calquera caso, nas cooperativas entrevistadas, a asistencia frecuente a cursos de formación dun número significativo de traballadores e socios, xunto coa pertenza a asociacións de intercooperación que fornecen asesoramento e servizos, axuda a paliar, en certa medida, tal situación.

6.- Resultados económicos

A obtención de bos resultados nas CEC, e a súa equiparación aos dunha grande explotación a que se igualan en tamaño, e posíbel a partir, en primeiro termo, dunha selección axustada dos factores de produción a utilizar. Deben evitar unha serie de deficiencias na estrutura produtiva, na combinación de factores produtivos que utilizan, que son produto de erros na selección da opción máis apropiada tecnicamente:

- a) A agrupación de terras permite, en comparanza coa base territorial media das explotacións individuais, alcanzar unha dimensión bastante superior, mais a influencia da base territorial nos resultados económicos da cooperativa determínase, calidade á marxe, por como está distribuída; interesa non só unha superficie de dimensión axeitada senón tamén agrupada en poucas parcelas de gran tamaño. Nese sentido pódese falar de complementariedade –fronte á substituíbidade– entre a constitución dunha CEC e a realización da Concentración Parcelaria²². No caso particular das CEC gandeiras a racionalización na utilización da superficie permite incrementar o tamaño medio do rabaño e unhas cargas gandeiras máis axustadas.
- b) O aforro de traballo determina unhas marxes por unidade de traballo superiores. A CEC permite, ademais, aproveitarse dunha vantaxe, que obviamente non é específica das cooperativas: a cooperación no traballo fronte ao sistema de traballo individual da explotación familiar²³.

21 No citado estudo referido a 58 CEC, apenas un 4% dos traballadores, 14 sobre 354, teñen algún tipo de estudos máis alá dos estudos primarios; concéntranse unicamente en 13 cooperativas, e son, polo menos en 7 delas, traballadores non socios (Jordan, 1998).

22 As cooperativas constituídas durante ou antes da concentración parcelaria teñen menos parcelas, dado que se fai a concentración en función da agrupación das terras para a explotación conxunta; as cooperativas sen concentración ou constituídas con posterioridade á concentración resultarán en termo medio con máis parcelas. Só no caso particular en que a cooperativa se crea como agrupación dos terreos estremeiros de poucas explotacións, a cooperativa suple a concentración.

23 A cooperación no traballo posibilita a división do traballo que, á súa vez, pode dar lugar a incrementos de produtividade derivados da especialización dos traballadores, do aforro de tempos perdidos no cambio de actividade, da mellor atención aos medios de produción.

Pero a condición de que se evite a sobrecarga de traballo, un problema estrutural que expresa a contradición entre os fins empresariais e a estrutura e obxectivos sociais. Aparece a sobrecarga, cando nas cooperativas non se poñen obstáculos para que traballen todos os socios que o desexen e se na mesma se integran como traballadores socios da maioría das casas e a superficie achegada por casa é pequena. Nesas circunstancias a agrupación de varias pequenas explotacións non viábeis non consegue unha cooperativa viábel; o valor engadido por traballador vai ser, en termo medio, moi baixo, o que incidirá sen dúbida nas posibilidades de supervivencia; e haberá certa desproporción entre o montante dos custos en man de obra e o valor acrecentado xerado pola cooperativa, coa posibilidade de que a contía dos salarios sexa responsábel da catividade das rendas dos outros factores, nomeadamente dos só contribuíntes con terras.

- c) Unha das vantaxes relativas das CEC é o feito de facilitaren os investimentos en maquinaria e instalacións, na medida en que a través da cooperación a súa adquisición faise máis doada e comparativamente máis barata que para o agricultor individual; por outra banda pode reducirse o grao de infrautilización da maquinaria que ás veces se dá nas explotacións individuais. A CEC permite pois un aforro nos investimentos a condición de que se evite a sobrecapacidade e/ou, no seu caso, a infrautilización de instalacións e maquinaria, sobreinvestimentos que poderían incidir nos custos financeiros e, polo tanto, nos resultados económicos.
- d) A CEC permite reducir custos, o que en contextos con producións limitadas, e por tanto coa imposibilidade de incrementar beneficios ampliando a cantidade, é a única opción eficiente e maximizadora. Mais a condición de evitar sistemas en exceso intensivos que redundan nuns custos en relación coa produción moi elevados e que en consecuencia reducen o valor acrecentado. Os sistemas intensivos requiren ademais máis investimentos, coa conseguinte repercusión nos custos financeiros

Por outra banda, na medida en que as CEC implican a posta en marcha dun sistema de produción novo, en certos aspectos diferente ao empregado ata o momento nas explotacións familiares, deben superar as dificultades adicionais de adaptación a nova situación, que poden determinar unha mingua nos resultados económicos dos anos iniciais e esixir a introdución de axustes nese período.

Noutra orde, as CEC poden gozar de certas economías de escala, na produción, no abastecemento de inputs e na comercialización, en relación coas explotacións individuais, o que incidiría nuns mellores resultados económicos. Mais debe terse en conta que nalgúns actividades gandeiras un dos elementos determinantes dos resultados é a produtividade dos animais, o que depende obviamente de factores biolóxicos e de manexo, onde non hai economías de escala. En troques si pode haber aforros noutros aspectos produtivos –nos cultivos, dada a racionalización da parcelación que permiten; ou na utilización de maquinaria en tanto que se reduce a infrautilización– e, máis significativamente, no abastecemento de bens e servizos (pensos e concentrados; gastos en sementes e adubos e fitosanitarios; diversos gastos da maquinaria como carburantes, reparacións, ou seguros; os gastos en veterinario e medicinas, etc...).

7.- Outros aspectos

As CEC significan unha importante contribución para a resolución de problemas derivados da insuficiente dimensión na estrutura das explotacións. Adicionalmente, permiten aforrar traballo e mellorar a calidade de vida dos traballadores de moitas explotacións gandeiras. Mais son tamén experiencias pouco coñecidas, o que quizais explique –xunto coa imaxe negativa asociada a determinadas experiencias fracasadas en circunstancias ben distintas das actuais– a pouca extensión da figura. É obvio que os problemas das explotacións agrarias non se reducen só aos problemas derivados da insuficiente dimensión, e que mesmo para resolver esta poden empregarse diferentes alternativas, non unicamente CEC. Así mesmo resulta impropiedade presentalas como a solución por excelencia para resolver os problemas derivados da insuficiente dimensión das explotacións, o que pode supoñer definir un modelo, certamente pechado en si mesmo, que as colocaría a salvo de calquera análise que desvele a súa funcionalidade concreta.

Pola contra interesa poñer en primeiro plano a procura das solucións concretas –organizativas, legais, sociais, técnico-económicas...– máis apropiadas para as CEC. Porque, por outra parte, non hai un único modelo de CEC. A fórmula apoia a súa maior virtude na flexibilidade: pode haber moi diferentes tipos de cooperativismos de explotación comunitaria en función do contexto en que se apliquen e, particularmente, dos fins a que sirvan, da combinación de factores produtivos que incorporen, e do modelo social que expresen. Tamén aquí e agora se abren moitas posíbeis vías para as CEC como instrumento útil.

C.- Cooperativas de consumidores e usuarios

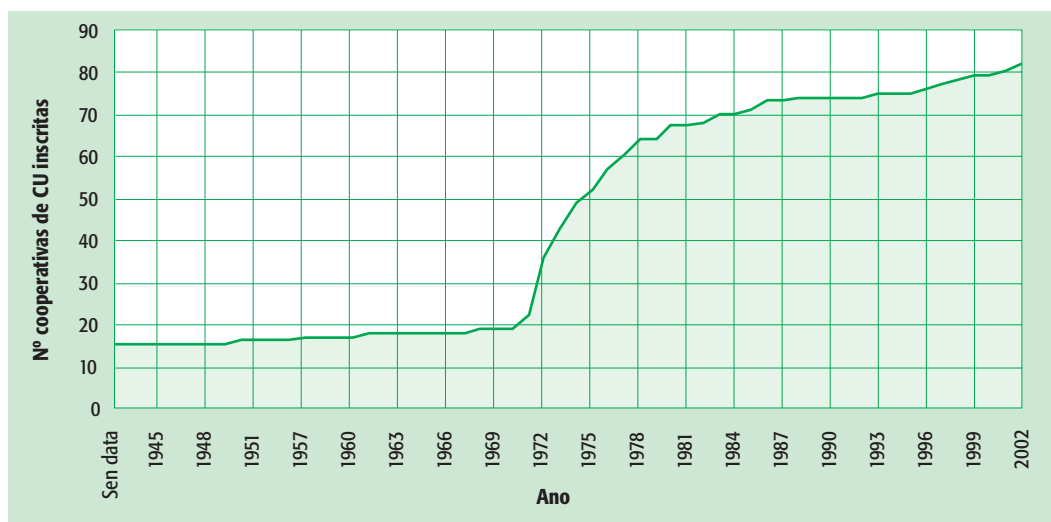
1.- Panorámica xeral

O cooperativismo de consumo, dirixido a satisfacer as necesidades de bens e servizos para o consumo dos socios e as súas familias, foi depositario dun gran potencial asociativo, cunhas premisas de partida atractivas que se presumen capaces de aglutinar esforzos en torno a un proxecto empresarial, que en teoría, polo menos, debora ter importantes expectativas de éxito. Aspectos como a unión dos consumidores para conseguir mellores relacións calidade/prezo nos bens de consumo, como a posibilidade de organizar servizos a medida para os potenciais usuarios alí onde non chega o mercado, e outros semellantes, forman parte da filosofía dun modelo que parecería chamado ao éxito.

Non obstante esta perspectiva teórica que ten os seus antecedentes na propia orixe do cooperativismo moderno, representado polos 28 pioneiros de Rochdale que en 1.844 impulsaron os principios que hoxe en día constitúen o marco referencial do cooperativismo internacional, non se corresponde na práctica no caso de Galicia, agás puntuais excepcións.

De feito a propia constitución de cooperativas desta clase rexistra uns valores francamente reducidos: se exceptuamos o decenio comprendido entre 1971 e 1980 (nestes anos constituíronse 48 cooperativas, o 59% do total), o ritmo de creación non excede o valor de dúas anuais, cun importante número de anos nos que non se constituíu ningunha. Obsérvase, non obstante, unha paseniña recuperación relativa durante os últimos sete anos (GRÁFICO 1).

GRÁFICO 1: Nº de cooperativas de Consumidores e Usuarios inscritas por ano. Total acumulado.

Fonte: Elaboración propia.

Na actualidade o cooperativismo de consumidores e usuarios en Galicia é certamente escaso, as trece cooperativas identificadas como activas non teñen unha especial significación cuantitativa nin cualitativa como amosa tanto o propio número de entidades con respecto ás activas, pouco máis do 1%, como o total de socios que estimamos en cinco mil.

Para completar esta visión xeral, debemos fixarnos nalgunhas peculiaridades que distinguen a este grupo de cooperativas e que nos poden apuntar algunhas tendencias de futuro de interese. Puidera presumirse que, polas súas características, a presenza destas entidades fora unida a fortes núcleos urbanos, e de feito se analizamos as cooperativas constituídas si detectamos entre as cooperativas constituídas unha certa concentración nas cidades que, agás Ourense e Lugo, contaron con catro ou máis cooperativas inscritas.

Pola contra se observamos as actualmente activas, constatamos a tendencia inversa cunha importante dispersión xeográfica, ningún concello ten máis dunha, agás Vigo que ten tres, e sete sitúanse en concellos que non forman parte do grupo das sete cidades.

Como apuntamento complementario debemos reflectir a presenza en Galicia de cooperativas de consumo con orixe noutras partes do Estado. Nomeadamente a actividade despregada por EROSKI, de Mondragón Corporación Cooperativa, en distintas localidades da nosa comunidade autónoma, que ademais completa a súa implantación con outras cadeas do sector da alimentación nas que participa.

2.- Actividades económicas e tendencias de futuro

En canto ás actividades que desenvolven a tendencia tamén parece invertir a que presidiu a etapa de maior crecemento: detéctanse ata 42 entidades clasificadas baixo do epígrafe 52.488 da CNAE (Outro comercio polo miúdo), das que actualmente só permanece activa unha, existindo pola contra unha clara tendencia cara a especialización de actividades que na súa maior parte non están asociadas ao gran consumo, senón máis ben a cubrir necesidades máis singularizadas.

CADRO 1: Nº de cooperativas de Consumidores e Usuarios por CNAE e Áreas.

Agrupadas por CNAE		Agrupadas por áreas	
CNAE	Nº cooperativas	ÁREA	nº cooperativas
22	2	Comercio en xeral	4
51	2	Comercio con liñas especializadas	3
52	6	Cultura e Comunicación	4
63	1	Transporte	2
64	1	Total	13
92	1		
Total	13		

Fonte: Elaboración propia.

Velaí un aspecto que quizais reflecta as perspectivas de desenvolvemento futuro, tendo en conta que en Galicia o cooperativismo orientado cara ao consumo xeneralista, fundamentalmente alimentación, non foi quen de sobrevivir fronte aos fortes cambios operados neste sector cos procesos de concentración da oferta.

De agruparmos as iniciativas máis significativas, podemos identificar unha área de actividade vinculada aos novos hábitos de consumo, como a comercialización de produtos de orixe natural, ecolóxico ou liñas de consumo especializado que, se ben coas limitacións inherentes ao tamaño do seu mercado, pode resultar unha actividade que acade un importante grao de consolidación. Outra área que ten visos de consolidarse é a referida á prestación de servizos relacionados co acceso á comunicación e á cultura desde unha perspectiva ampla. Ademais tamén se identifican cooperativas sólidas e asentadas sobre a base de achegar solucións a grupos de socios cunha problemática singular.

Esta visión xeral debe completarse coa referencia a dous fenómenos que teñen unha íntima relación con outra clase de cooperativas como son as agrarias. No ámbito rural galego, o consumo das familias está fortemente ligado á obtención de elementos precisos para o desenvolvemento da actividade agraria, non resulta estraño pois que ambas as actividades estiveran e estean en moitos casos fortemente unidas. Esta situación foi recoñecida expresamente na Lei galega de cooperativas prevendo a realización da actividade de consumo, incluso como sección específica, dada a súa importancia social como fornecedoras dun servizo de primeira orde.

Na actualidade, esta actividade cooperativa de consumo acada cada vez maior importancia, e convértese nun xeito de achegar os modernos sistemas de consumo a toda a comunidade rural, prestando servizos en lugares onde non chega a distribución comercial normal. A través dela, foméntase a racionalización do consumo dos seus socios e aínda nos casos en que concorren co comercio, tradicional ou non, fano en sa competencia, en igualdade de condicións e baixo os mesmos controis nas vendas aos non socios, é dicir aos consumidores en xeral, sen prexuízo das fórmulas de participación establecidas para os socios

O segundo dos fenómenos a que nos referimos é a tendencia á conversión en cooperativas de consumidores e usuarios daquelas cooperativas agrarias que, pola progresiva desagrarización, vense privadas de realizar a súa actividade cooperativizada principal. Para estas cooperativas que contan con infraestruturas e unha base social que tende a reducir as súas necesidades cara o campo do consumo familiar, o cambio de clase pode ser unha boa oportunidade para non desperdiciar recursos xerados co esforzo colectivo. Neste senso, os exemplos de cambio de clase en curso poden converterse nunha referencia que abra camiño, sobre todo se temos en conta a súa significativa implantación no contorno, a súa capacidade e a importancia dos seus recursos.

3.- Os socios

Os cinco mil socios das cooperativas de consumidores e usuarios resultan un valor francamente reducido para as características dos socios que conflúen neste tipo de entidades, que destacan por un

débil perfil de compromiso. Ata o punto de que, nunha gran parte, a súa única participación é a través da compra de determinados produtos ou utilización de puntuais servizos, sen unha auténtica intervención societaria. O tamaño medio da mostra analizada sitúa en 342 o número de socios por entidade cunha homoxénea distribución entre sexos, 55% de homes e 45% de mulleres.

A consecución de máis servizos é a razón principal de que o socio se integrara nas cooperativas da mostra, así o reflicte o resultado da enquisa e, a xulgar pola resposta referida ao logro dos obxectivos iniciais, debemos deducir que os conseguiron plenamente dado que todos eles se consideran satisfeitos e ademais o 36,1% considéranse moi satisfeitos. Se ben no relativo á proxección cara ao futuro da súa relación coa cooperativa os resultados son máis contidos, dado que a porcentaxe de socios que augura boas ou excelentes perspectivas é do 67,4%, se ben é certo que só un 9,6 as considera malas.

A avaliación dos aspectos que máis valora de pertencer á cooperativa dá en todos os casos valores superiores a 8 sobre 10, sen que existan importantes desviacións entre eles, polo que cabe deducir que o nivel de satisfacción é global. Malia isto, como aspectos a mellorar os socios citan os prezos e sobre todo a participación.

4.- Organización societaria

A escasa participación do socio garda seguramente relación coa escasa convocatoria de asembleas xerais, que se limita practicamente ao mínimo legal, e coa escasa existencia de reunións ou asembleas informativas. A maior abundamento, a perspectiva dos socios consultados parece pechar o círculo, dado que unicamente o 21,7% afirma asistir sempre ás asembleas e só o 14,4% considera que ten tomado parte nas decisións bastantes veces ou sempre; esta porcentaxe aínda se matiza á baixa e acada o 9,6% cando se pregunta pola participación con propostas de mellora.

A participación social tampouco incrementa cando se trata das accións formativas onde un 75% di non asistir nunca, se ben é certo que este dato debe poñerse en relación coa circunstancia de que o 59% perciben que nunca se celebran.

Pola súa parte o Consello Reitor parece ter dinámicas distintas: por termo medio esta integrado por un numero de socios relativamente elevado –9 membros– e hai unha alta frecuencia de reunións (18/ano). Se ben na enquisa a socios constátase que un 81,9% dos socios nunca participou neste órgano.

5.- Organización empresarial

Ningunha das cooperativas da mostra ten xerente, aínda que este dato debe analizarse con todas as cautelas derivadas do tamaño da mostra. Por outra banda a dotación de novas tecnoloxías informáticas resulta deficiente se temos en conta a ausencia de conexión a internet e paxina web propia, de especial importancia para as comunicacións no sector a que estamos a referirnos. Non obstante, obsérvase unha

loábel preocupación pola incorporación de técnicas respectuosas co medio ambiente e pola implantación de sistemas de xestión e políticas de calidade.

A pesar destas limitacións obxectivas, o seu nivel respecto aos competidores non é percibido como malo, nin polas cooperativas, nin polos propios socios que nun 82% consideran que a súa cooperativa ten unha boa ou excelente imaxe a este respecto.

6.- A información, formación e organización para o consumo

Para completar as tendencias indicadas anteriormente, debemos referirnos a un aspecto desta clase de cooperativas que as singulariza e que lle ofrece un valor engadido que non debemos ignorar. Aspectos como a información ao consumidor, o consumo responsabel, seguridade alimentaria e outros semellantes comezan a formar parte da nosa cultura cada vez con máis forza, o que xera novos hábitos de consumo e novas necesidades. Nas palabras de Ignasi Faura “a maioría de estudos e enquisas coinciden ao sinalar que as principais preocupación dos consumidores son a saúde, a economía, o medio ambiente, a vivenda e o ocio, así como a información e os dereitos legais” (Faura, I., 2002, páx.53).

Nestes eidos as cooperativas de consumidores e usuarios teñen unha vantaxe sobresaínte con respecto ás empresas mercantís tradicionais. Vantaxes que, sen dubida, non deben pasar unicamente pola competencia en prezo, nin sequera preferentemente, senón por valorizar aqueles aspectos nos que a cooperativa parte cunha mellor posición de partida e que se refiren fundamentalmente á participación do socio.

As cooperativas de consumidores e usuarios poden desenvolver un papel dificilmente substituíbel como organizacións que conxugan os aspectos máis teóricos de información e defensa do consumidor, con aqueles que precisamente poñen en práctica as premisas dun consumo seguro e responsábel. Eixes de actuación como a puntual información sobre que e como se debe consumir, etiquetaxes, garantía de orixe, trazabilidade, axustamentos dos requirimentos de calidade e prezo entre a oferta e a demanda, formación para o consumo, poden converterse en denominador común dunha actuación que está sometida ao decisivo control último do socio.

Vantaxe, esta a da participación, que se converte en auténtico elemento diferenciador capaz de xerar o valor engadido necesario para que estas cooperativas poidan cumprir o seu papel na mellora da calidade de vida e no desenvolvemento integral da persoa que, como reflicte o mencionado autor, son o eixe central de toda política de consumo nos nosos días.

Debemos destacar, por último, que este papel de defensa e promoción dos dereitos de consumidores e usuarios é recoñecido polas propias normas sectoriais e cooperativas. En consecuencia concorren co resto de asociacións desta finalidade ata o punto de participar en distintos foros permanentes, entre eles e no ámbito europeo no Comité de Consumidores a través da Organización de Cooperativas de Consumo Europeas (EUROCOOP).

D.- O crédito cooperativo en Galicia

1.- Introducción

Fronte á escasa adhesión ás formas societarias mercantís, o asociacionismo cooperativo acadou en determinados sectores, particularmente no sector primario ao que o cooperativismo de crédito na súa versión caixas rurais está por tantos conceptos ligado, un extraordinario desenvolvemento. Ata o punto de que a el ha de atribuírselle a superación do arraigado individualismo tan acusado en comunidades como a nosa e moi especificamente no seu medio rural.

Non se afondou bastante nas razóns desta prevalencia nin é o momento de verificalo. Mais acaso importa destacar como factores relevantes o feito de que en tanto na fórmula societaria o individuo desaparece como suxeito para diluírse nun ente plural, distinto e fóra do seu control, no sistema cooperativo o individuo permanece e a súa liberdade e capacidade de iniciativa mantéñense incólumes. E, mentres aquela persegue, unicamente, a obtención dun lucro ou beneficio, a actividade cooperativa está encamiñada á dobre finalidade de potenciar e mellorar os privativos intereses dos seus asociados nos seus aspectos económico e social.

Postulados que conveñen tanto ao contido como informan a actuación das cooperativas de crédito, que xorden indefectiblemente, cun grande acento social, para solucionar as necesidades financeiras de determinados sectores produtivos ante a falta de especialización das canles financeiras ao uso, públicos e privados (Caixas de Aforro e Bancos Comerciais). Converténdose as institución de crédito cooperativo en entidades participativas de base democrática e amplo espectro representativo; o que certamente vén situadas non só en consonancia senón como precursoras das máis modernas aspiracións da área mercantil e crediticia, que pugnan pola máis estreita participación dos socios nos procesos de toma de decisión e dirección, a prol do seu maior control e transparencia.

Conforme a isto cabe pois configurar as caixas rurais como institucións crediticias de base cooperativa, que desenvolven unha actividade de carácter solidario, comprometida co seu ámbito xeográfico de actuación.

2.- Marco Legal

Durante moito tempo, a pesar da súa acentuada finalidade social, a súa función dinamizadora dos sectores implicados e a crecente importancia do seu desenvolvemento e implantación, o cooperativismo de crédito foi o sector máis descoñecido do sistema financeiro en España.

Como consecuencia o seu marco xurídico veu determinado por unha normativa xeral inespecífica e disposicións puntuais fragmentadas, ordinariamente de contido financeiro, sen que ata moi tardiamente se intentara unha regulación propia.

A isto imponse engadir como factor de complexidade o carácter dual que corresponde ás caixas rurais en función da súa natureza cooperativa, por un lado, e da actividade mercantil de intermediación financeira que desenvolven, por outro; actividade que as sitúa no plano das institucións de carácter económico e como tales directamente suxeitas ás normas de disciplina e control inherentes a esta materia. E a concorrencia de dous ámbitos competenciais e lexislativos, o do Estado –tan significativo no que atinxe ao sector económico financeiro– e o das comunidades autónomas. O resultado é a permanencia dunha situación legal escasamente habilitante da actividade que as entidades destinatarias desenvolven.

Actualmente esta normativa, por atender só a normas de carácter estrutural e prescindindo de numerosas e importantes leis, está constituída polas disposicións que a continuación se enuncian seguindo unha orde descendente de atinencia.

Lei 13/1989, de 26 de maio, de cooperativas de crédito; que ten a condición de lei básica na práctica xeneralidade do seu contido –tal e como se recolle na súa Disposición Final Segunda– ao abeiro do establecido no artigo 149.1 da Constitución, das facultades que corresponden ao Estado para a Ordenación do Crédito e Bancos, e do carácter de entidades de crédito destas cooperativas.

O Real decreto 84/1993, de 22 de xaneiro, polo que se aproba o Regulamento das cooperativas de crédito; así mesmo con rango legal por tratarse dun Real decreto lexislativo e declarado básico en gran parte dos seus preceptos.

Lei 26/1988, de 29 de xullo, de disciplina e intervención de entidades de crédito.

Como supletoria da lexislación antecedente e en ausencia dunha lei específica galega sobre cooperativas de crédito, a Lei 5/98, de 18 de decembro, de cooperativas de Galicia, como lei xeral sobre a materia, tal e como se recolle no seu artigo 127.2.

3.- Recensión histórica

En contraste co acontecido noutras zonas de España, e a pesar da importancia do seu sector agrario e marítimo pesqueiro, o cooperativismo de crédito tivo en Galicia unha débil difusión comparativa.

A súa implantación é recente. Prescindindo dalgunha constatación antecedente, máis teórica que real, e cinguíndonos á data da súa cualificación e inauguración como tales, as caixas rurais que van xurdindo –todas de carácter provincial e única forma a que se circunscribe a banca cooperativa en Galicia– teñen o seu nacemento moi avanzado na década dos sesenta para prolongarse na dos setenta.

Así, Caja Rural Provincial de Lugo, antecedente da actual Caixa Rural Galega, inicia a súa actividade no ano 1966; Caja Rural Provincial de Orense en 1969; Caja Rural de Pontevedra en 1971; e Caja Rural Provincial de La Coruña, a máis tardía, en 1977.

A súa traxectoria é moi desigual. As Cajas Rurales de La Coruña, con moi escasa implantación, e de Pontevedra –cunha non desprezábel rede de oficinas para a súa antigüidade–, non poden superar a crise financeira que afecta ás entidades bancarias nos anos oitenta; desaparece a primeira en 1986, e a segunda en 1987 apenas dez anos despois de iniciada a súa andaina. Na desaparición destas caixas cabería anotar unha certa despreocupación da Administración Pública no exercicio de competencias –entón só a estatal– para a súa reflatación. Pola súa parte, Caja Rural de Orense –a de maior volume económico naquelas datas– por acordo dos seus órganos sociais, fúsióname con Caja de Ahorros de Galicia en 1988. A partir desa data queda como única representante do sector en Galicia a Caja Rural Provincial de Lugo.

A actual Caixa Rural Galega, sociedade cooperativa de crédito limitada galega, ten a súa orixe en 1966, coa realización dos primeiros trámites legais e administrativos para, a partir da “Caja Central de Ahorros y Préstamos”, dar nacemento mediante adaptación de estatutos, á Caja Rural Provincial de Lugo. Aquela Caja Central fora creada polos Sindicatos Católicos Agrarios, e tivera unha certa implantación en Mondoñedo e a súa comarca. A apertura da primeira oficina operativa da entidade ten lugar o día 21 de xuño de 1967, e a súa actual sede social é inaugurada o 24 de marzo de 1979. Con data 14 de marzo de 1969 a entidade obtén o título de Caja Calificada do Ministerio de Hacienda, que a habilita para a concesión de préstamos oficiais no sector agrario a través de Convenios de Colaboración.

Desaparecida a última das tres caixas rurais anteditas, prodúcese un baleiro do cooperativismo de crédito en gran parte da área xeográfica de Galicia; baleiro que o Órgano Reitor de Caja Rural Provincial de Lugo estima preciso reconducir, en aras dos obxectivos estatutarios e no desexo de facilitar ao sector agrario galego, en concordancia co imperante noutros lugares, a oportunidade de facer uso dunha modalidade crediticia próxima e coñecedora das súas peculiaridades; todo isto sen prexuízo da operativa universal que na actualidade caracteriza á actividade e as caixas rurais.

Esta decisión determina a apertura dun proceso de presenza selectiva e paulatina no territorio da comunidade, que se inicia coa ampliación do seu ámbito competencial á da propia comunidade autónoma e a modificación da súa denominación pola de Caixa Rural de Lugo –suprimindo o cualificativo Provincial– por acordo en Xunta Xeral de 23 de novembro de 1991, e prosegue coa nova denominación de Caixa Rural Galega en virtude, así ben, de acordo da súa Asemblea ou Xunta Xeral de 23 de xuño de 2001; así como a correlativa implantación en determinadas localidades da Coruña, Ourense e Pontevedra, entre as que cabe mencionar pola súa importancia ou significación a Santiago de Compostela, e a adquisición de seis oficinas a Caja Rural de Granada –que á súa vez llas adquirira ao Banco Zaragozano– situadas nas localidades de Celanova, Xinzo de Limia, Carballiño e Viana do Bolo na provincia de Ourense, e de Vilagarcía de Arousa e Cambados na de Pontevedra, como complemento do plan de presenza en marcha.

Paralelamente e noutra orde de cuestións, ante o fracaso do Grupo Asociado Banco de Crédito Agrícola – Cajas Rurales, cunha experiencia que non resultou moi convincente para as caixas, a actual Caixa Rural Galega tomou parte moi activa na paulatina desvinculación do banco e na creación da Asociación Española

de Cajas Rurales (AEER), coñecida como “Grupo Caja Rural”, consciente da necesidade de dotarse dun medio de aglutinación de sinerxías e superación de limitacións como factor de igualdade competitiva ao máximo nivel no sector financeiro, así como na de varias entidades participadas, entre as que pola súa importancia cabe sinalar unha central informática, Rural Servizos Informáticos (RSI), unha central bancaria, Banco Cooperativo Español (BCE) e unha compañía de seguros, Rural Grupo Asegurador (RGA).

4.- Momento presente

Caixa Rural Galega configúrase ao presente como o único expoñente activo do cooperativismo de crédito na comunidade galega. Trátase dunha cooperativa formada por uns 12.000 socios co obxecto da prestación dunha ampla gamma de servizos financeiros dirixida a todos os sectores económicos. Ten, por conseguinte universalidade no seu aspecto operativo tanto pola contemplación dos produtos e servizos que ofrece como polo público ao que van dirixidos.

Actualmente Caixa Rural Galega conta en Galicia cun total de 41 oficinas distribuídas polas catro provincias, aínda que a maioría se sitúan no seu ámbito territorial orixinario, a provincia de Lugo. O seu balance actual supera os 250 millóns de euros e emprega un total de 110 persoas. Está en fase de implantación progresiva por toda a área territorial da comunidade autónoma.

A entidade atópase, como se dixo, integrada no coñecido como Grupo Caja Rural que, cuns activos totais duns 35.000 millóns de euros e case 3.800 oficinas abertas ao público, configura un dos grupos financeiros máis importantes do Estado, o que dá solidez e competitividade ás entidades que o forman. Esta estrutura de banca asociada, próxima á coñecida como banca federada, permite obter a un tempo as vantaxes dunha forma de facer banca moi próxima ao cliente final e o aforro de custos derivados da xestión agregada das actividades máis intensivas en recursos. Deste xeito as caixas rurais asociadas manteñen a súa total independencia ao mesmo tempo que comparten participacións en sociedades que lles proporcionan os servizos requiridos.

A dinámica socioeconómica vivida na nosa comunidade nos últimos anos con forte reorganización do sector agropecuario, fixo variar tamén as características básicas de negocio da entidade. Por unha parte Caixa Rural Galega pasou de dirixir a súa actividade crediticia case en exclusividade ao sector agrario a abrir o abano de destinatarios das súas operacións crediticias a outros ámbitos onde a súa presenza ata hai ben pouco era testemuñal. En tal sentido Caixa Rural Galega financia na actualidade promocións inmobiliarias, grandes empresas, pemes, corporacións locais, etc.

Mais ao mesmo tempo soubo manter o carácter de entidade próxima, próxima e coñecedora da problemática do medio rural. Unhas explotacións agrarias suxeitas a unha forte reconversión, atoparon unha vocacional disposición favorábel de apoio financeiro para levar a cabo os investimentos necesarios. Foi esta outra das actividades fundamentais da entidade: o servir de instrumento daquelas explotacións, singularmente do sector lácteo, necesitadas de ampliar a súa base territorial, cota, instalacións e medios de produción, para mellorar a súa competitividade ou acadar a viabilidade.

De tal modo que pode dicirse que o crédito cooperativo, a través de Caixa Rural Galega, constitúe hoxe un apoio financeiro en especial sintonía coas cooperativas agrarias e explotacións máis sobresaíntes que se sitúan no seu ámbito de actuación. Por este motivo, e aínda a pesar de non ter unha rede demasiado tupida no conxunto da comunidade autónoma, a entidade aparece ano tras ano nos primeiros lugares no referente á formalización de préstamos acollidos a convenio co Ministerio de Agricultura para a mellora das infraestruturas agrarias e moi activa na concertación con diferentes entidades de convenios para a adquisición de cota láctea, maquinaria, etc.

A evolución do mercado hipotecario tamén ten unha importancia relevante no desenvolvemento da súa área de negocio. O crédito para a adquisición de vivenda supuxo nos últimos anos unha das finalidades máis habituais na actividade da entidade o que incide nunha das transformacións que experimentou, a progresiva introdución de Caixa Rural no medio urbano.

Desde un punto de vista máis macroeconómico Caixa Rural tivo que adaptarse a un contorno tremendamente cambiante. Presenciamos feitos de gran calado como a introdución do euro ou a profunda baixada nos tipos de xuros que a entidade soubo resolver sen demasiados problemas. Estes dous factores determinaron unha forte redución dos marxes comerciais cos que actuaba a caixa, o que se viu compensado cun incremento moi importante dos volumes; baste dicir que o investimento crediticio (total de préstamos e créditos concedidos) pasou de pouco máis de 40 millóns de euros a finais do ano 1997 a un total de 140 millóns de euros na actualidade (agosto de 2003). Ao mesmo tempo, e para compensar esta caída de marxes no negocio máis tradicional, afondouse na comercialización de produtos de desintermediación como os seguros, os fondos de investimento ou os plans de pensións.

Para os vindeiros anos Caixa Rural Galega espera poder consolidar a súa presenza selectiva por toda a comunidade autónoma a través da apertura de novas oficinas abertas a todos os sectores económicos. Non renuncia, non obstante, a continuar o seu apoio específico e xenuíno ao sector agropecuario, cooperativas, clases populares e pequena e mediana empresa, como expresión da súa finalidade, estatutaria e vocacional, de entidade orientada cara a un obxectivo social, na súa condición de representante do cooperativismo de crédito en Galicia.

5.- Perspectivas de futuro

O cooperativismo de crédito atravesará neste momento un período de bonanza xeneralizado do que Galicia non é unha excepción.

A súa condición de banca minorista, próxima ao destinatario –cada vez máis amplo– e coñecedora da problemática na que este se move, a súa permeabilidade, comunicación e trato persoal, configuran unha cultura empresarial específica –xeradora e garante de estabilidade– na que xogan a igual nivel a súa natureza privada, o amplo espectro operativo, e o acento social das institucións que conforman o sector.

Sen prexuízo diso, nunha economía tendente á globalización, a articulación de medios instrumentais (sociedades participadas para a prestación de servizos comúns) resulta conveniente para a necesaria eficiencia e promoción empresarial. Isto é así tanto en orde á execución dos propios servizos (eficacia na xestión e diminución dos custos) e relacións cos socios como a contribución ao desenvolvemento de actividades económica do contorno territorial, sen menoscabo da identidade cooperativa que caracteriza a estas entidades, o respecto aos principios que inspiran a actuación dos seus órganos de goberno e a soberanía das súas decisións.

Sen desbotar unha determinada concentración –sempre voluntaria– entre entidades de igual natureza, tal concentración non parece aconsellábel máis alá de certo grao, polo perigo que entraña de desvirtuación da súa identidade. O marco territorial autonómico parece en principio o máis axeitado para o óptimo aproveitamento das súas potencialidades sen risco da súa esencia.

Hoxe por hoxe a necesidade máis palpábel que experimenta o cooperativismo de crédito é a de afrontar unha modificación legislativa que racionalice, con criterio san e obxectivo o marco de actuación das institucións do sector, facilitando o mellor desenvolvemento da finalidade económico social que persegue a súa actividade.

E.- As cooperativas con sección de crédito

A Lei 5/1998, do 18 de decembro, de cooperativas de Galicia aborda unha serie de cuestións moi relevantes para o funcionamento deste tipo de empresas de economía social na nosa comunidade autónoma, obrigando á revisión de determinadas prácticas e esquemas de actuación que eran de complexa interpretación legal nas normativas precedentes sobre cooperativas. Neste eido, unha cuestión de interese é a que fai referencia ás seccións de crédito das cooperativas. A mencionada Lei, no seu art. 10, recoñece a posibilidade de que calquera clase de cooperativa agás as de crédito poida contar cunha sección de crédito para a realización de operacións financeiras cos seus socios. Esta posibilidade, xa recoñecida en ordenamentos legais anteriores, está desenvolvida fundamentalmente en Galicia nalgunhas entidades da zona rural da comarca de Ferrol, onde as seccións de crédito de varias cooperativas contan cunha notábel implantación e arraigo social e teñen, ademais, unha cota relevante do mercado financeiro local.

Dende a súa orixe, que data de comezos do século XX, coa creación da sección de crédito da cooperativa agraria de Meirás (no concello de Valdoviño), ata datas recentes, estas seccións de crédito de cooperativas agrarias tiñan como finalidade a captación de depósitos dos seus socios para a concesión de préstamos orientados ao desenvolvemento rural, centrados no impulso de actividades do sector primario. Non obstante, o cambio na estrutura sectorial do emprego e a modernización da estrutura económica que se produciu nos últimos vinte anos na zona rural da comarca ferrolá fixo que pouco a pouco estas seccións de crédito abandonaran a súa inicial vocación agraria para converterse en seccións orientadas ao servizo integral dos seus socios mediante a captación e remuneración de depósitos e a concesión de préstamos ao consumo e de préstamos con garantía hipotecaria.

A creación por parte destas cooperativas de seccións comerciais de diversos tipos fixo que se procedera á transformación dalgunhas destas cooperativas con sección de crédito que de seren cooperativas agrarias pasaron a converterse nas actuais cooperativas de consumidores e usuarios, nun proceso non exento de certas complexidades e que aínda se está a desenvolver formalmente nestes intres nalgunhas cooperativas. Na actualidade existen varias cooperativas con sección de crédito na comarca de Ferrol, cun número de socios total próximo aos 14.000 e un volume de depósitos no seu pasivo de máis de 100 millóns de euros.

As actividades básicas das seccións de crédito son similares ás tradicionais dos intermediarios financeiros bancarios, centrándose a súa operativa na captación e remuneración de depósitos (a tipos de xuros moi competitivos) como operación básica de pasivo, e na concesión de préstamos ou liñas de crédito aos seus socios como operacións básicas de activo. A esta actividade de intermediación financeira tradicional é preciso engadir a realización doutras operacións de activo de baixo risco centradas, fundamentalmente, na colocación dos seus excedentes de tesourería en débeda pública mediante compra directa ou mediante operacións repo de débeda pública contratadas con entidades financeiras. Ademais, algunhas destas seccións teñen asinados convenios e acordos de colaboración con entidades

aseguradoras en materia de comercialización de seguros e fondos de pensións, e con entidades bancarias para a utilización de tarxetas de débito e de crédito.

A través da súa operativa, a sección contribúe ao financiamento das operacións da cooperativa e das actividades dos socios, tanto as vinculadas á propia explotación como as de carácter persoal, xestionando de forma conxunta as disponibilidades líquidas dos socios e colaboradores. Actúan como departamentos especializados na xestión da tesourería dentro da cooperativa e canalizan as relacións financeiras entre socios.

Ademais de mellorar a xestión da tesourería, pódese optimizar a estrutura financeira, transformando os recursos captados a curto prazo en recursos susceptibles de financiar inversións a longo prazo.

O financiamento das operacións das cooperativas a través das seccións de crédito constitúe unha canle de suma importancia despois dos recursos propios (achegas dos socios e beneficios non distribuídos) moi por riba das achegas dos socios que non forman parte do capital, as participacións especiais, títulos participativos ou emisión de obrigas.

Mediante a sección de crédito pódese incorporar a actividade financeira ó resto das desenvolvidas cooperativamente, para que os seus beneficios revertan nos propios socios, en lugar de desviarse cara axentes externos. Non obstante, debe terse en conta que a actividade destas seccións non pode nin debe constituír unha finalidade en si mesma, resulta preciso que, xunto con ela e con carácter principal, se desenvolvan aquelas conducentes á realización do obxecto social da cooperativa.